

L. BALOGH BÉNI*

Ceașescu, a zsarnok

Betea, Lavinia: *Ceașescu și epoca sa* [Ceașescu és kora]. Cuvânt către cititor de Ioan-Aurel Pop. București: Corint Istorie autori români, 2021. 828 oldal

„Nincs halálosabb mérég,
mint az emberek felett gyakorolt hatalom.”
Maxim Gorkij¹

Hogyan lép fel a türannosz, a zsarnok? Melyek a jellegzetes tulajdonságai? – tette fel a kérdést mintegy 2400 évvel ezelőtt Platón. Válasza így hangzott: „Ugyebár eleinte, az első napokban, mindenkire mosolyog, s mindenkit, akivel csak találkozik, szívesen üdvözl, hangoztatja, hogy ő nem türannosz, s egyeseknek és az egész népnek mindenfélét ígér”.² Később azonban „uralkodása során sem a törvények, sem az ősi szokások alapján nem jár el, [...] ezzel szemben csak holmi vágyakozás és tudatlanság a vezetője”.³ Lavinia Betea szerint Románia egykori diktátora, Nicolae Ceașescu is hasonló utat járt be, és ezt az állítását meggyőzően bizonyítja monumentális életrajzában.

A szerző a kolozsvári Babeș-Bolyai Egyetem Történelem–Filozófia Karának filozófia-történelem szakán végzett, majd pszichológiából doktorált. Jelenleg az aradi Aurel Vlaicu Egyetemen belül működő, a francia kultúrát népszerűsítő Serge Moscovici Európai Intézet igazgatója, és ott tanít politikai és szociálpszichológiát. Kiemelkedő tudományos, valamint tudományos ismeretterjesztő tevékenységet fejt ki a pszichológia és a történelem területén: szerzőként és szerkesztőként 25 kötete, mintegy száz tanulmánya és ennél is több publicisztikai írása jelent meg eddig. Történészként elsősorban a romániai kommunizmus mintegy négy évtizedes története érdekli, azon belül is a korszakot meghatározó személyiségek életrajza. Az 1954-ben koncepció eljárás nyomán kivégzett kommunista politikusról,

* A szerző történész, levéltáros, a HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbség-kutató Intézetének tudományos munkatársa. E-mail: L. Balogh.Beni@tk.hu

¹ Gorkij, Maxim: *Forradalom és kultúra*. Ford.: Szabó Endre. Budapest: 1920. 93.

² Platón: Állam. Nyolcadik könyv. In: *Platón összes művei*. Ford.: Devecseri Gábor et al. Második kötet. Budapest: Európa, 1984. 580.

³ Uő: Az államférfi. In: *Platón összes művei*. Ford.: Devecseri Gábor et al. Harmadik kötet. Budapest: Európa, 1984. 121.

Lucrețiu Pătrășcanuról szóló monográfiája 2003-ban elnyerte a Román Akadémia díját.⁴

A Nicolae Ceaușescuról írt kötete nem előzmény nélküli. 1989 után több egykori román kommunista politikussal készített hosszú életinterjúkat, köztük például Ion Gheorghe Maurerrel, akinek kulcsszerepe volt Ceaușescu 1965-ös hatalomra kerülésében.⁵ Fontos műveket jelentetett meg a román pártfőtitkár nagyhatalmú feleségéről, Elenáról,⁶ és dokumentumkötetet szerkesztett Nicolae Ceaușescu „legfényesebb” évéről, 1968-ról.⁷ A 2010-es évek első felében társszerzőkkel együtt háromkötetes Ceaușescu-életrajzot publikált, amely a recenzióknak tárgyát képező könyve alapjául szolgált.⁸

Betea ez utóbbi művében végigvezeti az olvasót Nicolae Ceaușescu életútjának minden fontosabb szakaszán, ugyanakkor – a címnek megfelelően – átfogó politikai, társadalmi korrajzot is nyújt. A 31 tematikus fejezet kronologikus sorrendet követ, a fejezetcímek szellemesek és találóak.⁹ Amint azt az előszóban Ioan-Aurel Pop, a Román Akadémia elnöke is kiemeli, a szerző árnyaltan és kiegyensúlyozottan elemez, nem ítélezkedik, hanem igyekszik a lehető legnagyobb pontossággal feltárni a múltat. Stílusa könnyed és olvasmányos, annak ellenére, hogy szigorúan tudományos műről van szó. A bőséges lábjegyzetekből és a könyv végén található terjedelmes irodalomjegyzékből is látszik, hogy Betea fontos levéltári alapkutatásokat végzett, munkájába ezenkívül beépítette a témára vonatkozó román és nemzetközi szakirodalmat, akárcsak a már említett interjúit, beszélgetéseit az egykori kommunista nómenklatúra tagjaival. Nem ad teret a számos korabeli pletykának, mendemondának, vagy ha említ is ilyeneket, kritikus szemmel vizsgálja valóságtartalmukat. Hangsúlyos törekvése, hogy szembesítse az olvasót az 1990 előtti évtizedek kommunista propagandájának Ceaușescuval kapcsolatos hamis állításai-
val, torzításaival, és így új, a valóságnak megfelelő képet rajzoljon személyiségéről, tevékenységéről és Románia 20. századi történelmében betöltött szerepéről.

⁴ Betea, Lavinia: *Lucrețiu Pătrășcanu. Moartea unui lider comunist*. București: Humanitas, 2001.

⁵ Uő: *Partea lor de adevăr. Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu, Convorbiri. Maurer și lumea de ieri. Mărturiile despre stalinizarea României. Convorbiri neterminate cu Corneliu Mănescu*. București: Compania, 2008.

⁶ Uő: *Ultimul an din viața Elenei Ceaușescu. Agenda Tovarășei în 1989*. București: Corint Books, 2018; Uő: „Tovarășa”. *Biografia Elenei Ceaușescu*. București: Corint Istorie autori români, 2021.

⁷ Betea, Lavinia (coord.) – Mihai, Florin-Răzvan – Țiu, Ilarion: *21 August 1968. Apoteoza lui Ceaușescu*. Ediția a II-a. București: Corint Books, 2018.

⁸ Betea, Lavinia (coord.) – Diac, Cristina – Mihai, Florin-Răzvan – Țiu, Ilarion: *Viața lui Ceaușescu. Vol. 1. Ucenicul Partidului*. București: Adevărul Holding, 2012.; *Vol. 2. Fiul Poporului*. București, Adevărul Holding, 2013; *Vol. 3. Tiranul*. București: Editura Cetatea de Scaun, 2015.

⁹ Néhány közülük ízelítőül: 10. Meghalt Dej, éljen Nicolae Ceaușescu!; 22. Óriási remények, nagy csalódások. 23. A fantazmagória aránya és a valóság ólomja; 30. Le Ceaușescuval, ébredj román!

Ilyen torzítás például – csak néhányat említve közülük –, hogy Ceașescu szegényparaszti származású volt, ezért már kisgyermekként megismerte a kegyetlen osztályelnyomást. A valóság ezzel szemben az, írja Betaea, hogy szülei 10 hektár földdel rendelkeztek, és így a falu – az olténiai Scornicești – módosabb lakosai közé tartoztak. Mind a mai napig nem tudjuk, hogy születése dátumaként a későbbi pártfőtitkár miért írta be minden önéletrajzába az 1918. január 26-i napot, holott az anyakönyvi bejegyzés szerint három nappal korábban, 23-án született. Az egyik korabeli feltételezés szerint azért, mert úgy gondolhatta, születésnapját elhomályosítja a másnapi nagy román ünnep: január 24-e (1859-ben ekkor egyesült Havasalföld és Moldova), ezért távolabb tette attól. A szerző nem cáfolja, de nem is erősíti meg ezt a magyarázatot, amely ha igaz, sokat elmond Ceașescu hiúságáról és grandomániájáról.

Mindössze négy elemi osztályt végzett, és bár később autodidakta módon megpróbálta a hiányzó tudás legalább egy részét pótolni, műveletlensége egész életében végigkísérte. Az 1990 előtti hivatalos propaganda állításaitól eltérően nem volt kiváló tanuló, de a jók közé tartozott. Ellenkező irányú hamisításról is olvashatunk a könyvben: az 1970-es években, amikor a szülőfalujában létrehozott emlékházban kiállították iskolai bizonyítványait, a vallástanból szerzett tízes (azaz jeles) átlagokat utólag átírták és lerontották. A kiváló hittanjegyek rossz fényt vetettek volna az ateizmust elkötelezetten hirdető kommunista pártfőtitkára.

Tizenegy vagy tizenkét éves korában elhagyta szülőfaluját, felköltözött Bukarestbe a már cselédként ott dolgozó nővérehez, és beállt cipészinasnak. Jóval később – valószínűleg – azt állította magáról, hogy csizmadiamestersége van, holott még az inasvizsgát sem tette le, és minden bizonnyal egyetlen lábbelit sem készített el.

A kommunista eszmékkel 1933-ban került először kapcsolatba, és ez radikális fordulópontot jelentett életében. Egy számára teljesen új világba lépett be, tagja lett „az illegalisták furcsa közösségének”, amelyet Belu Zilber nyomán¹⁰ Betaea kisebbségiekből, álmódosókból és sikertelen emberekből álló kirakós játéknak (puzzle-nak) nevez (61.). Nehéz eldönteni, hogy a 15 éves serdülő miért csatlakozott a kommunista mozgalomhoz. Valószínű, hogy a tanulatlan, de intelligens és igen becsvágyó fiatal így próbált kitörni a társadalom periferiájáról, ebben vélte felfedezni érvényesülésének útját. Hite ugyanakkor őszinte volt, és élete végéig forradalmárnak tartotta magát. Betaea csak a szenzációra éhes újságírók 1989 utáni kitalációjának nevezi a történetet, amely szerint a cipészinas Ceașescu kijelentette volna mesterének, hogy ő Románia Sztálinja szeretne lenni.

Csakhamar összeütközésbe került a hatóságokkal: több alkalommal is rövid időre őrizetbe vették, majd 1936-ban két év börtönre ítélték. Büntetése nagy részét a hírhedt doftanai börtönben ülte le, amely úgy maradt meg emlékezetében, mint „a forradalmi gondolkodás akadémiaja”, mivel az elítéltek kölcsönösen tanították

¹⁰ Zilber, Belu: *Actor în procesul Pătrășcanu*. București: Humanitas, 1997.

egymást. Itt egy ízben rajtakapták, amint megdézsmálta beteg cellatársa enni-valóját. Ehhez később egykori illegalisták azt a legendát fűzték, hogy helytelen cselekedete miatt társai megverték, és emiatt vált dadogóssá.¹¹ Valójában azonban Ceaușescu kisgyermekkorától dadogott, egyes szavakat pedig még idős korában is helytelenül ejtett ki. A romániai kommunista történetírás hamisításai közé tartozik, hogy az 1939. május 1-jei nagy bukaresti tüntetést ő és későbbi felesége, Elena Petrescu szervezték a párt megbízásából, hiszen még az sem bizonyítható, hogy egyáltalán részt vettek-e azon. Mint ahogy az sem igaz, hogy Ploiești városában 1939 nyarán két hónapig káderiskolába járt. 1940–1944 között ismét börtönben, illetve internálótáborban volt, amiért Betea szerint lehet, hogy még szerencsésnek is tarthatta magát, mivel így nem vitték ki a frontra.¹²

Politikai karrierje az 1944. augusztus 23-i román átállást követően vette kezdetét, és több mint 45 évig, az 1989. december 26-i kivégzéséig tartott. A hatalom csúcsára 1965 márciusában került, amikor is az elhunyt Gheorghe Gheorghiu-Dej halála után őt választották meg a Román Munkáspárt Központi Bizottsága első titkárává. Az ugyanazon év júliusában megrendezett IX. kongresszuson a párt nevét Román Kommunista Pártra változtatták, ő maga pedig első titkárból főtitkár lett, hogy ezáltal is növelje tekintélyét. Mivel recenzióknak célja nem Ceaușescu politikai karrierjének bemutatása,¹³ ezért a továbbiakban Betea rendkívül adatgazdag könyvének csupán néhány további fontos gondolatát emeljük ki.

A cipészinasból illegalista forradalmárrá, majd pártaktivistává és politikussá vált Ceaușescuban igen korán, már a börtönből való szabadulása után kezdett kikristályosodni kommunista küldetésstudata, az a mély meggyőződése, hogy kiválasztott sorsra érdemes. Ambiciózus, energikus volt, jó szervezőképességgel és nagy munkabírással rendelkezett. Börtönévei miatt tekintélye volt a pártban, és előnyt jelentett román származása,¹⁴ fiatal kora, valamint proletár múltja is. Baj

¹¹ Mások azt híresztelték, hogy a börtönökben elszenvedett kínzások miatt dadog, azonban ez sem volt igaz, mivel nem kínozták.

¹² Zárójelben jegyezzük meg, hogy mennyire viszonylagos a „szerencse” fogalma: Rákosi Mátyásnak is „szerencséje” lehetett azzal, hogy magyar börtönben vészelt át a harmincas évek második felét, és nem a Szovjetunióban élt, így nem esett áldozatul a nagy sztálini tisztogatásnak.

¹³ Erre nézve Betea könyvein kívül lásd még Burakowski, Adam: *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu 1965–1989. Geniul Carpaților*. Iași: Polirom, 2011.; Gheorghe, Eliza: Nicolae Ceaușescu. In: Wright, Jonathan – Casey, Steven (eds.): *Mental Maps in the Era of Détente and the End of the Cold War 1968–91*. London: Palgrave Macmillan, 2015. 60–80.; Kunze, Thomas: *Nicolae Ceaușescu. Eine Biographie*. Berlin: Ch. Links Verlag, 2000.; L. Balogh Béni: A nép szolgálatában? Nicolae Ceaușescu, a „bölcös vezető”. *Korunk*, 2023/8. 63–76.

¹⁴ A Komintern szekciójaként 1921-ben megalakult, majd 1924-ben betiltott Kommunisták Romániai Pártja 1944-ig marginális szerepet játszott, és népszerűtlen volt a román lakosság körében. Elsősorban amiatt, hogy a Komintern határozatainak megfelelően Romániát többnemzetiségű állammak minősítette, kimondva, hogy a nemzetiségeknek joguk van a teljes politikai elszakadást választani. Éppen ezért a nemzetiségiek, elsősorban a magyarok és a zsidók

volt viszont a szónoki képességeivel, az ebből fakadó kisebbségi érzését igen gyakran erőszakossággal kompenzálta. Ahogy ívelt felfelé a karrierje, egyre inkább kiütköztek negatív tulajdonságai: mértéktelen hatalomvágya, impulzív, erőszakos természete, voluntarizmusa és az a meggyőződése, hogy ő mindenhez ért. Keménykezü és ellentmondást nem tűrő vezetőnek bizonyult, ezért párttársai közül többen a „proletárkalapács” jelzővel illették. Személyiségére nagy hatást gyakorolt az a több mint négy és fél év 1950-től 1954-ig, amíg Emil Bodnăraș honvédelmi miniszter egyik helyettese volt. Habár soha nem teljesített katonai szolgálatot, vezérőrnaggyá nevezték ki; büszkén viselte az egyenruhát, katonásabb lett a magatartása, és sokak szerint beképzeltté vált. Nyomot hagyott rajta a kaszárnai stílus.

Szervezési ügyekért felelős titkárként 1954-ben gyakorlatilag már a párt második embere volt. Klientúrát épített, igyekezett minden fontosabb párttisztviselőbe a saját választottjait ültetni, Gheorghiu-Dejzel szemben ugyanakkor szolgálatkészek és tisztelettudónak bizonyult. Ügyes intrikus volt, és értett embertársai manipulálásához. Ezt bizonyítja az is, hogy közvetlenül Gheorghiu-Dej halála után még a tapasztalt Ion Gheorghe Maurer miniszterelnököt is sikerült valódi szándékait illetően megtévesztenie. Amint azt Maurer jóval később Lavinia Beteának bevallotta, 1965-ben azért segítette hatalomra Ceașescut, mert még nem ismerte grandomániáját és voluntarizmusát, szerénynek és tudásra éhesnek gondolta. Alexandru Bărlădeanu, Maurer akkori helyettese így emlékezett vissza: „Ahogy Jézus számárháton bement Jeruzsálembé, úgy vitte be Maurer Ceașescut a hatalom Jeruzsálemébe. Úgy képzelte, hogy a »műveletlen kisfiú«, akit ő megismert, nem fog kikerülni a befolyása alól. Mindent megtett, hogy teljhatalmat adjon neki.” (273.)

A hatalom csúcsára kerülve Ceașescu jól átgondolt „imázskampányba” kezdett. Első hivatalos találkozója a tudósok, akadémikusok képviselőivel volt, akiknek szerényen a Politikai Bűró egyszerű küldötteként mutatkozott be. Nem sokkal ezután írókkal, újságírókkal és művészekkel találkozott, majd pedig egykori illegalistákkal. Fellépett (szavakban legalábbis) a személyi kultusz ellen, és a kollektív vezetés fontosságára figyelmeztetett. Ha valaki azt képzeli magáról, hogy ő „az egyedüli mindentudó, akkor már nem jó” – hangoztatta. (281.) Mindezzel sok ember szimpátiáját elnyerte, és illúziókat keltett bennük. A IX. pártkongresszuson is igyekezett szerénynek mutatkozni, megtiltotta például, hogy skandalizálják a nevét. Jó benyomást keltett a nyugati tudósítók körében is, akik a pártélet demokratizálódása és a külpolitikai nyitás folytatójának állították be.

1968 a diadal éve volt számára. A „prágai tavasz”-nak nevezett csehszlovákiai demokratizálási kísérlet eltiprásának tervébe Brezsnyev nem vonta be, ő azonban sejtette, hogy ez be fog következni, de nem tudta, hogy mikor. Az augusztus 20-áról 21-ére virradó éjjel megindult katonai intervenció hírére sürgősen összehívta

számaránya aránytalanul magas volt a pártban. A párt nemzeti jellegének erősítése és népszerűségének növelése végett volt jelentősége Ceașescu román származásának.

a párt vezető testületeit, majd kora délután a Köztársasági Palota terén összegyűlt mintegy százezres tömeg és a rádió mikrofonja előtt határozottan elítélte a Varsoói Szerződés csapatainak agresszióját. Beszéde – írja a szerző – méltóságteljes büszkeséggel töltötte el az ország lakosságát, ami az első, egyben az utolsó ilyen eset volt a romániai kommunizmus történetében. Kihasnálva az 1968. augusztusi ösztönei lelkesedést, a propagandaszervek nekiláttak Ceaușescu személyi kultuszának kiépítéséhez. Betea szerint ezt Maurer kezdeményezte, aki egy visszaemlékező szerint kijelentette: „jelenleg Romániát Ceaușescu személyesíti meg. Tisztsége jellegénél fogva Ceaușescunak magára kell vállalnia az országra leselkedő összes politikai veszélyt. [...] Ezért egyértelműen szolidárisnak kell lenni Ceaușescuval, feltétel nélkül támogatni kell, pozíciója révén ő jeleníti meg teljes mértékben a pártot, az országot, a népet.” (400–401.) A pártfőtitkár személyiségét torzító, hosszú távú következményei is lettek az 1968-as eseményeknek. Elkezdett félni attól, hogy úgy járhat, mint Alexander Dubček, és őt is megfosztják tisztségétől, vagy netán meggyilkolják. Sugárzásmérő műszert hordott zakója zsebében, külföldi útjaira pedig otthonról vitte magával az ágyneműt, a törülközőt, sőt még az élelmet is.

Regnálása első éveit az értelmiségiek egyfajta ideológiai lazításként élték meg. A színházakban és mozikban immár „kapitalista” alkotásokat is meg lehetett tekinteni, lehetővé tették az írók, művészek külföldi utazásait, és még az alsó tagozatos iskolások egyenruháit is lecserélték: a korábbi fehér-fekete szovjet mintát a fehér-kék színek kombinációja váltotta fel. Betea meggyőzően cáfolja a szakirodalomban széles körben elterjedt nézetet, mely szerint a részleges nyitásnak véget vető, 1971-ben elfogadott ún. júliusi tézisek megalkotására Ceaușescut az előző hónapban, júniusban tett kínai és észak-koreai látogatásai inspirálták volna. Az alkotói szabadság megnyirbálásáról és az ideológia nacionalista mázzal történő bevonásáról ugyanis már közvetlenül az ázsiai útja előtt döntött, sőt már jóval korábban, 1970 tavaszán felmerült az „ideológiai tevékenység tökéletesítésének” kérdése. Így a látogatás csak megerősítette elhatározásában, része volt egy hosszabb folyamatnak, de semmiképpen nem alakította át radikálisan a pártfőtitkár gondolkodását.

A könyv több fejezete is részletesen foglalkozik Ceaușescu külpolitikájával. E téren az elődje által megkezdett úton haladt mindvégig: folytatta a szocialista táboron belüli ún. különutas politikát és a Nyugat felé nyitást. Gheorghiu-Dejtől eltérően azonban sokszor meggondolatlanul cselekedett, voluntarista és rugalmatlan volt. Fontos világpolitikai tényezőnek és a román diplomácia géniuszának gondolta magát. Be akart kerülni a történelemkönyvekbe. Közvetítő szerepet vállalt nemzetközi konfliktusokban, így például a vietnami háborúban vagy a Közel-Keleten, közvetített Kína és az Egyesült Államok között. Évekkel később Henry Kissinger dicsérő szavakkal emlékezett meg a román vezető diplomáciai tevékenységéről: „Ceaușescu két dolgot tett: próbálta megelőzni, hogy a Szovjetunió azt művelhesse

Romániával, amit Magyarországgal és Csehszlovákiával tett.¹⁵ Másodszor fontosabbá próbálta tenni Romániát, mint amilyen fontos volt a Varsói Szerződés egyszerű tagjaként. És ezt figyelemre méltó ügyességgel és valamelyes bátorsággal tette.” (548–549.) Mértéktelenül felnagyítva tényleges érdemeit, belföldi propagandistái ugyanakkor zseniális stratégiának és a béke bajnokának nevezték.

Voluntarizmusa és a valóságtól való egyre fokozódó elszakadása leginkább gazdasági téren mutatkozott meg. Betae találó megállapítása szerint Ceaușescu csodákról álmodott nyitott szemekkel. A gazdaságot egyfajta óriási futószalagként képzelte el, amelyet ő működtet, és amely egyre nagyobb sebességgel halad a fényes jövő felé. Ha az irreálisan magas célokat kitűző nemzetgazdasági tervet nem sikerült teljesíteni, mint például 1979-ben, akkor kizárólag a rossz szervezést hibáztatta, és képtelen volt szembesülni a valósággal. Soha nem volt elégedett a fejlődés ütemével. Túlságosan magasra emelte a beruházási rátát és az ötéves tervek gazdasági előirányzatait, erőltette a nehézipar, mint például az energia- és nyersanyagfaló vaskohászat vagy petrokémia fejlesztését, tehát a sztálinista modellt követte.

Az 1970-es évek elején Románia energetikai válságba került, és ebből később már nem tudott kilábalni. Kőolaj-exportálóból hamarosan kőolaj-importáló állammá vált, a vasércet és a kokszeszenet már korábban is a Szovjetunióból hozták be. Az ország külföldi adóssága 1978-ban ötmilliárd, 1981-ben pedig már tizenegy milliárd dollár volt. A szocialista országok vezetői közül egyedül ő döntött úgy az 1980-as évek elején, hogy minden külföldi adósságot visszafizet. Betae szerint Ceaușescu úgy vélte, hogy ezáltal eltávolíthatja az ország kommunizmushoz vezető útjáról az imperialista akadályokat. A siker kulcsának az export növelését és ezzel párhuzamosan a behozatal, valamint a lakossági fogyasztás csökkentését tartotta. Mindent a takarékoságnak rendelt alá. „Racionalizálta” a lakosság élelmiszerét, eltűnt az üzletekből például a kávé vagy a csokoládé, az alapvető élelmiszercikkek esetében pedig fokozatosan bevezette a jegyrendszert. Korlátozta az üzemanyag-vásárlást, a személygépkocsi-forgalmat, a televízióadásokat napi két órára csökkentette, a lakások pedig sötétségbe borultak, és megszűnt bennük a fűtés. Falun, akárcsak az 1950-es években, bevezette a kötelező beszolgáltatási rendszert, és önkényesen állapított meg termésátlagokat, amelyektől nem lehetett eltérni. Arra próbálta kényszeríteni a lakosságot, hogy nap mint nap dolgozzon többet és fogyasszon kevesebbet. Úgy vezette az országot, mintha a saját feuduma lett volna.

Mindeközben megalomán építkezések folytak. 1984-ben közvetlen irányítása alatt elkezdték Bukarest új közigazgatási negyedének építését, ahol mintegy húszezer munkás dolgozott éjjel-nappal.¹⁶ Ezenkívül új lendületet kapott a már

¹⁵ Utalás az 1956-os magyarországi forradalom, valamint az 1968-as „prágai tavasz” eltiprására.

¹⁶ Közkeletű vélekedés szerint e téren Kim Ir Szen észak-koreai vezető volt a példaképe, Betae szerint azonban inkább Mohammad Reza Pahlavi iráni sah inspirálhatta. Ceaușescut már 1971-ben elkápráztatták a perzsa birodalom 2500 éves fennállása alkalmából rendezett grandiózus ünnepegek. Ennek hatására dönthetett úgy később, hogy Romániában is megemlékeznek

korábban elkezdett településrendezés, és Ceaușescu a „városrendezés” után a „falurendezést” is tervbe vette. A „falurombolásként” emlegetett terv nagy felzúdulást váltott ki Nyugaton, és még jobban megbélyegezte az 1980-as évek közepétől nemzetközileg már egyre inkább elszigetelődő Romániát. Az ország mintha egy óriási elmegyógyintézet lett volna, írja a szerző, ahonnan csak menekülni lehetett.

A szerző a diktátor mindennapjait, személyes szokásait és azok változásait, a magánéletét is igyekszik bemutatni. Könyvéből megtudhatjuk, hogy Ceaușescu szinte teljesen a hatalom bűvkörében élt, gondolatvilágát a forradalmi hév töltötte ki, amit beosztottjaira is rá akart erőltetni. 1965 végén leérettségizett, egy hónap múlva (!) pedig már egyetemi oklevelet szerzett közgazdaságtanból. 1978-ban két doktori címet is adományoztak neki: egyet politikai tudományokból, a másikat közgazdaságtanból – annak ellenére, hogy tudományos tevékenységet soha nem fejtett ki. 1985-ben akadémikus lett, mi több, az akadémia tiszteletbeli elnöke. Írása azonban mindvégig botladozó maradt, néha befejezetlen szavakkal és helyesírási hibákkal. Életében valószínűleg mindössze két regényt olvasott el,¹⁷ de nem érdekelte a politológiai szakirodalom sem. Olvasás helyett inkább a legkülönfélébb területek szakértőivel beszélgetett, ilyenkor – írja Betea – úgy érezhette, hogy okosabb náluk. 1965-től másfél évig heti két alkalommal magánórákat vett jogból, egy ideig szónoklatra is tanították. Kiváló memóriája, elsősorú politikai ösztöne és taktikai érzéke volt, jó helyzetfelismerő, illetve problémamegoldó képességgel rendelkezett.

Elena Petrescut 1947-ben vette el feleségül, három gyerekük született: két fiuk és egy lányuk. Feleségével osztotta meg legőszintébb gondolatait, egyedül előtte nyílt meg, és idővel teljesen a befolyása alá került. 1966-tól a nyári hónapokat a Fekete-tenger partján, neptuni villájában töltötte családjával együtt, ott fogadta vendégeit, és ott dolgozott. Hétvégeken – a nyári időszakot leszámítva – a Bukaresttől mintegy negyven kilométerre északra fekvő snagovi székhelyén tartózkodott. Vasárnap reggelente itt jelentek meg legközelebbi munkatársai feleségükkel együtt. A férfiak általában röplabdáztak, a nők kártyáztak. Ebédre hagyományos ételeket szolgáltak fel: töltött káposztát, halat, töltött paprikát, sülteket, desszertként pedig főtt kukoricát, pattogatott kukoricát, kalácsot és palacsintát. Kávét nem ivott, és a csokoládét sem szerette. A több óráig tartó étkezésnek olyan volt a hangulata, mint egy értekezletnek: a pártfőtitkár bírálta a résztvevők munkáját, és elemezte a világpolitikai helyzetet. Ebéd után ismét röplabdáztak, fürödtek, majd sakkoztak. Este minden vendég egyszerre távozott, Ceaușescu pedig ezután a feleségével táblajátékot játszott. Egyik legkedveltebb időtöltése a vadászat volt: legszívesebben medvét, vaddisznót, fácánt lőtt. Nemzetközi mércével is kimagaslóan sok érmet nyert, Betea adatai szerint összesen 418-at, ezek közül 270 arany volt.

a Burebista által létrehozott „első központosított és független” geto-dák állam létrehozásának 2050. évfordulójáról.

¹⁷ Marin Preda: *Moromeții*; Titus Popovici: *Setea*. Az első közülük ugyanazt az élethelyzetet ábrázolja, mint ami az övé volt: a faluról városba kerülő fiatal sorsát.

Az 1980-as évek második felére szemmel láthatóan nagyon megöregedett. Már nem röplabdázott, nem sakkozott, a vadászat viszont továbbra is egyik kedvenc elfoglaltsága maradt. Külföldről külön neki behozott és lefordított filmeket nézett. Az ebédek már nem voltak olyan bőségesek, mint régen. Élete utolsó éveiben súlyos cukorbeteg volt. Eleinte visszautasította az inzulinkezelést, később azonban kénytelen volt azt elfogadni. A fizetését természetesen nem érintette az 1980-as évek súlyos gazdasági válsága: 1989-ben pártfőtitkárként havi 16 ezer lej kapott, ehhez járult 4 ezer lej vezetői pótlék és újabb 20 ezer az államelnöki tisztség után.¹⁸ A felesége 20 ezer lej fizetésével együtt ez havi 60 ezret jelentett, ami akkor egy kétszobás lakás vagy egy Dacia gépkocsi ára volt.

A merényletektől való paranoiás félelme egyre jobban elszigetelte a világtól: testőrei nélkül szinte egyetlen lépést sem tett, személye megközelíthetlenné vált az egyszerű emberek számára. A civil társadalom szervezett ellenállásától, belső lázadástól azonban nem tartott, mivel úgy vélte, mindent megtett annak megelőzéséért, és azt hitte, hogy személye nélkülözhetetlen. Abban az illúzióban élt, hogy a munkások szeretik, és szükség esetén megvédik egy külföldről érkező támadástól.

A munkásosztályba vetett töretlen bizalma – írja a szerző – először 1989. december 22-én rendült meg, amikor a bukaresti munkások tömegesen vonultak a Központi Bizottság székháza elé, és a lemondását követelték. Előtte már december 17-én a hadsereget is bevetette a temesvári tüntetők ellen, és parancsba adta, hogy meg kell ölni a „huligánokat”. Hazatérve háromnapos iráni látogatásáról, 20-án kijelentette: a temesvári eseményeket „revansista” és „revizionista” körök szervezték külföldről. Másnapra a bukaresti Köztársasági Palota térre nagygyűlést hívott össze. A televízió által is közvetített beszédét azonban a tömeg félbeszakította, lehurrogták, és pánik tört ki.¹⁹ A nagygyűlés rendszerellenes tüntetéssé változott, amelyet brutálisan vérbe fojtottak. 22-én délben, miután a Központi Bizottság épülete elé vonult munkások kifütyülték és megdobálták, feleségével egy helikopter fedélzetén elhagyta a székházat. Targoviștén tartóztatták le, majd egy helyi laktanyába szállították. Mindvégig reménykedett a szabadulásában, és változatlanul meg volt győződve arról, hogy külföldi beavatkozás történt. Karácsony első napján végezték ki Elenával együtt, miután egy rögtönítélő katonai bíróság népirtás büntette, az államhatalom aláásásának büntette, valamint egyéb súlyos bűncselekmények miatt golyó általi halálra ítélte.

A rövid utószóban Lavinia Betea Ceașescu emlékezetéről ír. Megtudhatjuk belőle, hogy a volt pártfőtitkár személye élesen megosztja a román közvéleményt:

¹⁸ Ceașescut pártfőtitkári tisztsége mellett 1974-ben választották meg Románia Szocialista Köztársaság elnökévé.

¹⁹ A szerző megemlíti, hogy Ceașescu beszéde közben ismeretlen eredetű éles, süvítő hangot lehetett hallani a téren, és ennek hatására tört ki a pánik. Nem tér ki azonban arra, honnan eredhetett a titokzatos hang, csak sejteti, hogy esetleg diverzió is lehetett. Ennél többet azonban nem tudunk meg.

több évtizeddel a kommunista rezsim bukása után nagyjából ugyanannyian tartják az elmúlt száz év legjobb román politikusának, mint amennyien a legrosszabbnak. Ennek ellenére a szerző úgy véli, Ceaușescunak nem sikerült a „románok lelkét” az általa kívánatosnak tartott „új ember” mintájára átalakítani. Fernand Braudel terminológiáját alkalmazva, a kommunista rezsim néhány évtizede csak egy „konjunkturális ciklus” volt az igazán fontos „hosszú időtartamhoz” (*longue durée*) képest.

A kötet nyilvánvalóan nem Ceaușescu nemzetiségpolitikájáról szól, a recenzius mégis hiányol legalább néhány sornyi összefoglalót arról, hogy a rendszer elnyomó politikája miként befolyásolta a Romániában élő magyarság és a többi nemzetiség életét. A románok történetét röviden összefoglaló, 2020-ban megjelent könyvében Ioan-Aurel Pop például kiemeli, hogy az elnyomás különösen súlyosan érintette az etnikai, vallási és szexuális kisebbségeket. Az „egységes dolgozó nép” megteremtésére irányuló törekvés mélységesen sértő volt főleg az etnikai kisebbségekre, amelyeknek megvolt a maguk nyelve és vallása, továbbá sajátos hagyományokkal és szimbólumokkal rendelkeztek. A hatalom korlátozta és szigorúan ellenőrizte a kisebbségi oktatást, és igen hátrányos volt a kisebbségekre nézve a „falurendezési terv” is.²⁰ Betea könyvében szívesen olvastunk volna arról is, hogy Ceaușescu személy szerint hogyan viszonyult a magyarokhoz és a többi nemzetséghöz, milyen volt a magyar, német vagy zsidó kapcsolati hálója.

Téves a szerző azon állítása, hogy az 1956-os forradalom során „a magyarok” kétségbe vonták a II. világháború után megállapított államhatárokat, így Románia nyugati határát is. (208.) Tudjuk, hogy ez a vád Ion Popescu-Puțuri budapesti román nagykövét jelentéseiben szerepelt, és a magyar fővárosba 1956. október végén inkognitóban kiküldött két román megbízott, Aurel Mălnășan és Valter Roman is románellenes hangulatról számolt be, sőt Roman szerint Kádár Erdély autonómiáját követelte. Mindezt azonban a magyarországi levéltári dokumentumok nem támasztják alá, de manipulációjuk kulcsszerepet töltött be a későbbi román belpolitikai lépésekben.²¹ Valótlán az a megállapítás is, amely szerint 1988-ban a budapesti román nagykövetséget több alkalommal is szinte megostromolták a tüntetők, akik Erdély „felszabadítását” vagy „autonómiáját” kérték.²² (695.) Valójában mind az 1988. február 1-jei, mind pedig a június 27-i Ceaușescu-ellenes budapesti tüntetés rendezés nélkül zajlott le, a rendőrség szavatolta a román külképviselőt biztonságát, az ott dolgozók szabad mozgását. Egyik tüntetés célja sem Erdély

²⁰ Pop, Ioan-Aurel: *Scurtă istorie a românilor*. București: Litera, 2020. 492. Ceaușescu magyar-ságpolitikájáról lásd Novák Csaba Zoltán (összeáll.): *Aranykorszak? A Ceaușescu-korszak magyarságpolitikája I. 1965–1974*. Csíkszereda: Pro-Print, 2011; Uő (összeáll.): *Holtvágányon. A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája, 1974–1989*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság – Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2023.

²¹ Bottoni, Stefano (főszerk.): *Az 1956-os forradalom és a romániai magyarság (1956–1959)*. Csíkszereda: Pro-Print, 2006. 35–36.

²² Lavinia Betea Adam Burakowski Ceaușescuról szóló monográfiájára hivatkozik, de a megadott oldalszámon nem található ez a mondat. Burakowski: i. m. 344.

„felszabadítása” vagy autonómiája volt, hanem Ceașescu politikája, illetve a romániai falurombolás ellen tiltakoztak. A június 27-i tüntetésen a résztvevők például olyan feliratokat vittek, mint: „Nem Erdélyt akarjuk, hanem emberi életet Erdélyben!”²³ Valószínűleg a korabeli román propagandaszövegek kritikátlan átvételével magyarázható az a hamis állítás is, hogy Nagy Imre 1989. június 16-i újrateremtésén Magyarország és Erdély közös antikommunista jövőjéről hangzottak el nyilatkozatok. (706.) Az újrateremtésen elhangzott beszédekben ugyanis semmilyen utalás nem hangzott el Romániára vonatkozóan, még Nagy Imréék snagovi deportálása kapcsán sem.²⁴ Elírás, hogy Petru Groza 1957-ben lett a Nagy Nemzetgyűlés Elnökségének elnöke, Chivu Stoica pedig ugyanabban az évben miniszterelnök, hiszen Groza 1952-ben, Stoica pedig 1955-ben került e tisztségekbe. (212.) Végezetül pedig nagyon hiányzik a személynévmutató, amely megkönnyítené a vaskos kötet használatát, a lapalji jegyzetekben szereplő életrajzokat pedig szerencsésebb lett volna talán a könyv végére tenni, legalábbis a fontosabbnak ítélt személyek esetében.

Mindent összevetve, Lavinia Betea kiváló művet írt, amely megkerülhetetlen a romániai kommunizmus történelmével foglalkozó kutatók számára.

²³ Földes György: *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956–1989*. Budapest: Napvilág, 2007. 412.

²⁴ Uo. 467.